

3. Приватноправова кодифікація має проводитись паралельно з кодифікацією адміністративного законодавства. Оскільки перша з них врегульовує відносини координації, а друга - субординації. Але обидві вони повинні бути направлені на всебічний захист прав та охоронюваних законом інтересів громадянина (фізичної особи) в громадянському суспільстві.

4. Приватноправова кодифікація повинна бути єдиною, тобто не допускати роз'єднання на окремі нормативно-правові акти шляхом виділення Сімейного, Господарського, Міжнародного приватного та інших кодексів, що зробило б можливим однакове врегулювання усіх приватні відносини між юридично рівними суб'єктами. Адже роз'єднання даних нормативно-правових актів беззаперечно призведе до відхилень в приватноправовому регулюванні.

5. Підвищити роль загальних положень приватного законодавства як основних фундаментальних начал, на яких повинна будуватись та з урахуванням яких повинна функціонувати уся приватноправова система.

6. Здійснення приватноправової кодифікації за часом повинно передувати прийняттю інших кодифікованих актів, які повинні бути зорієнтованими на дану кодифікацію. Це унеможливить існуючу на сьогодні ситуацію, коли фундаментальна кодифікація приватного законодавства повинна "підлаштовуватись" під вже прийнятий Земельний кодекс України, який врегульовує окремі питання приватноправового регулювання та суперечить в деяких питаннях основним його принципам.

7. При кодифікації слід виходити з принципу максимального охоплення суспільних відносин, які підлягатимуть приватноправовому регулюванню, щоб уникнути таких явищ, якими є, наприклад, Основи законодавства.

У зв'язку з вищевикладеним слід відмітити, що кодифікація є найбільш придатною для систематизації приватноправового законодавства в Україні як державі з континентальною системою права. Саме завдяки кодифікації законодавства можливо забезпечити єдиний підхід до врегулювання суспільних відносин в тій чи іншій сфері життя, а також забезпечити єдність у розумінні законодавчих принципів як основоположних начал нормотворчої діяльності. Проте цей процес повинен базуватись на загальних принципах кодифікації, з урахуванням проголошених Конституцією пріоритетів, бути логічно виваженим та послідовним задля загальної мети - побудови правової держави та громадянського суспільства.

Паліюк В.Я.,

заступник голови апеляційного суду

Миколаївської області,

кандидат юридичних наук

ЩОДО СПРАВЕДЛИВОСТІ, ДОБРОСОВІСНОСТІ ТА РОЗУМНОСТІ В ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

 праведливість, добросовісність та розумність в цивільному праві, як слушно вважають науковці, відносяться до оціночних понять¹. Слід підкреслити, що ці категорії все частіше зустрічаються в чинному законодавстві України. Вони мають суттєве значення для розвитку цивільно-правових відносин та в забезпеченні належного судового захисту прав суб'єктів цих відносин. Однак, невизначеність на законодавчому рівні справедливості,

Загальні положення цивільного права

добрсовісності та розумності, або їх недостатня визначеність, дають підстави для системного аналізу цих дефініцій.

Справедливість, як принцип, знайшов своє відображення в Бюджетному кодексі України. Зокрема, в ст. 7 цього Кодексу, в якій перераховуються принципи бюджетної системи України, зазначено, що вона (система) будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами².

В свою чергу, принцип соціальної справедливості, як критерій законності й правомірності дій посадових осіб і громадян, визначається в Законах України “Про службу в органах місцевого самоврядування” від 7 червня 2001 року (ст. 4)³ та “Про дипломатичну службу” від 20 вересня 2001 року (ст. 3)⁴. В Указі Президента України “Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 20001 - 2005 роки” також звертається увага на необхідність дотримання принципу соціальної справедливості у перерозподілі земель, що перебувають у державній та комунальній власності (ст. 2)⁵. В постанові Верховної Ради України “Про Основні положення податкової політики” від 4 квітня 1996 року (ст. 1)⁶ та в Законі України “Про систему оподаткування” від 18 лютого 1997 року (ст. 3)⁷, не лише підкреслюється про значення цього принципу, але й розкривається поняття соціальної справедливості, на відміну від вищевикладених законів та указу Президента України. Так, враховуючи особливість правовідносин в сфері податків, соціальна справедливість, за цим же Законом та постановою Верховної Ради України, це – забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи.

В “МЕТОДИЦІ уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих”, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 року (п. 2) та в “ІНСТРУКЦІЇ з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів комерційних банків України”, затвердженій постановою Правління Національного Банку України від 11 грудня 2000 року (ст. 2), застосовується термін справедлива вартість. Однак, незважаючи на різну практичну направленість вказаних нормативних документів, цей термін викладається однаково. Зокрема, справедлива вартість – сума, за якою може бути здійснено обмін активу або оплату зобов’язань у результаті операції між обізнаними заінтересованими та незалежними сторонами.

Дотримуватись справедливості необхідно при вирішенні питань при заохоченні державних службовців. Так, в Указі Президента України “Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні” від 22 червня 1998 року звертається увага на вдосконалення структури оплати праці, забезпечення її справедливості і прозорості. Отже, саме такий підхід, поміж інших, вплине на конкурентноздатність державної служби на ринку праці, зменшить відомчий та місцевий вплив, буде запобігати корупції тощо. Водночас в Методичних рекомендаціях щодо організації виховної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах у 2001/02 навчальному році зазначається, що система морального виховання, яка спрямована на формування цілісної моральної особистості, включає поміж інших гуманістичних рис і справедливість⁸.

Справедливість, поряд із законодавчим закріпленням, широко застосовується в судовій практиці. Особливо це має відношення при вирішенні позовів про відшкодування моральної (немайнової) шкоди⁹. Більше того, Верховний Суд України звернув увагу на дотримання судами саме засад справедливості при визначенні розміру цього виду шкоди¹⁰.

Добросовісність, на відміну від справедливості та розумності, в цивільному праві України застосовувалась давно, як один з ефективних речово-правових засобів захисту права власності (ст.ст. 145 - 148 ЦК УРСР). Такий спосіб дістав назву віндикація (від лат. vindico – захищаю, вимагаю). Саме для вирішення віндикаційного позову істотне значення має добросовісність (недобросовісність). Відповідно до ст. 145 ЦК УРСР добросовісним має вважатися той набувач, який *не знав і не повинен був знати*, що набуває майно у особи, яка не має права його відчужувати. Щодо недобросовісного володільця, то таким вважається особа, на підставі ст. 148 ЦК УРСР, яка *знала або повинна була знати*, що її володіння незаконне. Відмінність між цими поняттями, про що зазначають науковці, полягає в ступені обізнаності про неправомірність відчуження і придбання, а також у ступені вини набувача¹¹.

Такий підхід може бути застосований і при визначенні добросовісності придбання векселів довірительом, як це зазначено в п. 2 п. 4 глави 3 “Положення про операції банків з векселями”, затвердженого постановою Правління Національного Банку України від 6 жовтня 1999 року¹².

Добросовісність, яка зустрічається в інших нормативних актах України, також має відношення до професійної діяльності суб’єктів цивільно-правових відносин, а також зосереджує увагу на поведінку адвоката, члена трудового арбітражу тощо. Так, наприклад, до етичних принципів професійної діяльності, якими мають керуватись усі члени “Першої Фондової Торговельної Системи”, відноситься добросовісність (ст. 4.1. Кодексу професійної відповідальності Асоціації “Перша Фондова Торговельна Система”). Щодо етики адвоката, посередника (незалежного посередника), арбітра (члена трудового арбітражу), то у Правилах їх поведінки зазначається, що:

- адвокат зобов’язаний надавати правову допомогу клієнтам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, досконалість в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта і можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до належного виконання доручення;

- арбітр (член трудового арбітражу) зобов’язаний надавати правову та консультативну допомогу сторонам трудового спору (конфлікту) компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, досконалість в урахуванні всіх обставин, що стосуються вирішення конкретного колективного спору (конфлікту) і можливих правових наслідків виконання рішення трудового арбітражу.

Розумність в цивільному праві України має відношення лише до строку (терміну виконання певних дій) і знайшла своє відображення в “Положенні про операції банків з векселями”, затвердженому постановою Правління Національного Банку України від 6 жовтня 1999 року. Так, п. 3 цього Положення зазначається, що дія виконана в обумовлений строк або в межах обумовленого строку, а у разі відсутності угоди про строк – у строк, встановлений законом, а у разі відсутності такого – в розумний строк або в межах розумного строку. Визначення того, який строк є розумним для виконання тієї чи іншої дії, залежить від характеру і мети такої дії та від пов’язаних з нею обставин.

Слід підкреслити, що розумність, як і справедливість, про що зазначалось вище, знаходить своє відображення при встановленні судами розміру моральної (немайнової) шкоди.

Доцільно також, на завершення огляду чинного законодавства, зазначити, що в ст. 3 проекту ЦК України¹³, серед інших засад цивільного законодавства, які перелічені в цій же нормі, виділені такі засади, як справедливість, добросовісність та розумність. Цікавим є те, що в проекті існують статті в яких безпосередньо наголошується на цих поняттях, а в інших – лише опосередковано. Зокрема, при визначенні розміру моральної (немайнової) шкоди, як впливає з ч. 3 ст. 23 (23) проекту, необхідно враховувати вимоги розумності і справедливості. В той же час, добросовісно

Загальні положення цивільного права

і розумно та не перевищувати своїх повноважень зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи орган або особа, яка за законом чи установчими документами юридичної особи виступає від її імені (ч. 3 ст. 94 (75) проекту).

Частина 3 статті 122 (102) проекту наголошує, що: “у разі спору між учасниками повного товариства повноваження на ведення справ товариства, надані одному чи кільком учасникам, можуть бути припинені судом на вимогу одного чи кількох інших учасників товариства за наявності для цього достатніх підстав, зокрема внаслідок грубого порушення уповноваженою особою своїх обов'язків чи виявленої його (їхньої) нездатності до розумного ведення справ”.

Прикладом опосередкованого застосування справедливості, добросовісності та розумності в проекті ЦК України можуть бути положення ст. 204 (194) про те, що: “зміст правочину не може суперечити актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства”. В цьому випадку можливо припустити, що до “актів цивільного законодавства” відносяться його загальні засади, які викладені у статті 3 (3) проекту.

Крім викладеного, характерним є те, що в проекті ЦК України новими є синоніми понять, які становлять предмет цього дослідження, а саме недобросовісний, нерозумний. Так, ч. 5 ст. 12 (12) проекту визначає наступне: “якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, поведінка особи припускається добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено рішенням суду”.

Включення до загальних засад цивільного законодавства справедливості, добросовісності та розумності призводить до того, що, з одного боку, пласти оціночних понять, які, як правило, були за межами правового регулювання, переносяться на новий, більш вищий рівень регулювання. А це, в свою чергу, означає, що зазначені засади, які безпосередньо пов'язані із загальнолюдськими цінностями, з ідеалами свободи, гуманізму і демократії, створюють нові гарантії прав людини, забезпечують підвищення правової культури і програмування розвитку суспільства і держави. А з другого, це призводить до абстрактності деяких положень нового ЦК України – вони розглядаються як певний орієнтир для створення судового прецеденту, а не як конкретний нормативно-правовий акт.

¹ Гараймович Д.А. Оценочные понятия в современном гражданском праве // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов. – М.: Статут, 2001. – С. 132 – 133.

² Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 37 - 38. – С. 189.

³ Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – С. 175.

⁴ Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 5. – С. 29.

⁵ Урядовий кур'єр. – 2001. – № 97.

⁶ Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – С. 40.

⁷ Офіційний вісник України. – 1997. – № 12. – Т. 1. – С. 13.

⁸ Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 2001. – № 22. – С. 15.

⁹ Палиюк В.П. Возмещение морального (неимущественного) вреда: Монография. – К.: Право, 2000. – С. 127–128.

¹⁰ Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 П. 9 (зі змінами, внесеними Постановою від 25 травня 2001 року № 5) // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3 (25). – С. 4.

¹¹ Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 535.

¹² Офіційний вісник України. – 1999. – № 25. – С. 168.

¹³ Проект Цивільного кодексу України // Українське право. – 1 (11). – 1999.